

Article Info	Derleme	
Title of Article	İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif	
Corresponding Author	Hasibe SULAK Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi İİBF Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı e-mail: h.sulak-1905@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	09/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	SULAK H., (2018). İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link:	ORCID NO:

İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif

Hasibe SULAK¹

¹ Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi İİBF Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Transformation of Human-Nature Relation : A Historical Perspective

ABSTRACT

One of the most important issues that today's societies face environmental problems. Environmental problems have generally come to the fore since the 1950s, but their origins are based on much older histories. In this study, firstly human and nature relation is mentioned. The Ancient Greek Philosophy and the Enlightenment Period are important for the transformation of the Human-Nature Relationship. In this respect, the philosophical views of the philosophers such as, Platon, Aristoteles, Descartes, Bacon are emphasized. The formation of ecological thinking in the next period led to the question of modernism. In this period, first examples of nature protection emerged in America and England. The negative consequences of the industrialist have been influential in the formation of ecological sensitivity. Another factor that is effective in the formation of ecological thinking is scientific studies in the field of ecology. The transformation of human-nature-society relation has been shaped by these scientific studies. In this study philosophical thoughts and scientific studies which are effective in the formation of ecological world view will be examined. The most important of these studies Malthus' Theory of Population, Charles Darwin's Theory of Evolution, Ernst Haeckel's contributions to ecology, Karl Marx's ecological views and Bertalanffy's General Sistem Theory.

Keywords: Enviroment, Ecology, Enviromental Issues, Scientific Ecology, Nature, Population Theory, Evolution Theory, General System Theory, Thomas Malthus, Charles Darwin, Ernst Haeckel, Karl Marx, Ludwig von Bertalanffy

ÖZ

Günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı en önemli meselelerde biri kuşkusuz çevre sorunlarıdır. Çevre sorunları genel olarak 1950'lerden sonra gündeme gelmiş olsa da kökenleri çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Bu çalışmada öncelikle insan ve doğa ilişkisine değinilmiştir. Antik Yunan Felsefesi ve Aydınlanma Dönemi insan-doğa ilişkisinin dönüşümü açısından önemlidir. Bu doğrultuda Platon, Aristoteles, Descartes, Bacon gibi düşünürlerin tabiata ilişkin felsefi görüşleri üzerinde durulmuştur. Sonraki dönemde ekolojik düşüncenin oluşması modernizmin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu dönemde Amerika ve İngiltere'de doğa korumacılığın ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin olumsuz sonuçları ekolojik duyarlılığın oluşmasında etkili olmuştur. Ekolojik düşüncenin

oluşmasında etkili olan bir başka faktör ise ekoloji alanında yapılan bilimsel çalışmalardır. İnsan-doğa-toplum ilişkisinin dönüşümünü bu bilimsel çalışmalarla şekillenmiştir. Bu çalışmada ekolojik dünya görüşünün oluşmasında etkili olan felsefi düşünceler ve bilimsel çalışmalar incelenecektir. Bu çalışmalar Thomas Malthus'un Nüfus Teorisi, Charles Darwin'in Evrim Teorisi, Ernst Haeckel'in Ekoloji bilimine katkıları, Karl Marx'ın ekolojik görüşleri ve Ludwig von Bertalanffy'nin Sistem Teorisi'dir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Ekoloji, Çevre Sorunları, Bilimsel Ekoloji, Doğa, Nüfus Teorisi, Evrim Teorisi, Genel Sistem Teorisi, Thomas Malthus, Charles Darwin, Ernst Haeckel, Karl Marx, Ludwig von Bertalanffy

1. İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif

Günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı en önemli krizlerden birini oluşturan çevre sorunlarının, insanlığın önünde aşılması elzem bir mesele olduğu tartışmasız bir gerçektir. Çevre sorunlarının hava kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği, su sıkıntısı, türlerin yok oluşu gibi farklı şekillerde gündeme gelmesi 20. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmiş olsa da, bu sorunun, bahsi geçen yıllarda birdenbire ortaya çıkan bir mesele olduğunu söylemek yanlıştır. Ekolojik tahribatın boyutları, sanayileşme ile birlikte yükselişe geçen tüketim toplumunda ciddi düzeye ulaşmakla birlikte, insanın doğaya müdahalesinin kökenlerini daha geride aramak gerekir. Çevre sorunlarının geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Duru'ya göre çevre sorunlarının başlangıç tarihini, uygarlığın doğuşu olarak kabul edilen "Neolitik Çağ"a kadar götürmek mümkündür.(Duru, 1995:8)

İnsan var olduğu günden bu güne doğa ile sürekli bir etkileşim içerisinde. İlk insan topluluklarında doğa ile etkileşim, insanın yaşamını devam ettirebilme kaygısıyla doğayı gözlemlemesi ve bu gözlemlere dayanarak bir takım çıkarımlarda bulunarak, yaşamını düzenlemesinden ibaretti. Yapılan değerlendirme ve tartışmaların neticesinde üzerinde mutabakata varılan ortak düşünce; yeryüzünde günümüze kadar iki büyük devrimin gerçekleştiği yönündedir. Uygarlıkların gelişim sürecinde kritik eşik noktalarını oluşturan böylesi derin dönüşümler sık sık meydana gelmemekte Capra'ya göre evrenin temel dinamikleriyle ilişkili olarak, kültürel çöküş ve bunalımların ardından gerçekleşmektedir. (Capra, 1992:24) Düşünürlere göre bu iki büyük devrimden birincisi; MÖ 8000 yıllarında insanın tarımı keşfetmesidir. Tarımın keşfinden önce doğada sadece avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren insan, bu devrimle birlikte toprağı işleme ve üretim yapabilme imkanına kavuşmuştur. Toprağı üretim aracı olarak kullanan insan, toprak üzerinden doğaya hakim olmaya başlamıştır. Bu dönemde doğa, insanın yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli kaynakları ve uygun ortamı sağlamakla birlikte, henüz "kirlilik, bozulma, tahrip" gibi kavramlar söz konusu değildir. İnsanın doğa üzerindeki hakimiyeti başlangıçta çevre için tehlike arz edecek boyutlardan uzaktır. Doğa yıpranan, bununla birlikte kendini yenileyen bir dengeye sahiptir.

Bir süre sonra insan türünün hızla çoğalmasına bağlı olarak baş gösteren besin yetersizliğine karşı, insanın zekasını kullanarak çeşitli araç-gereçler yapması, insanın doğaya egemen olmaya başlamasında öncü rol oynamıştır. Bu dönemde ilk örnekleri ortaya konmaya başlanan "teknoloji"yi, daha sonradan kimileri, çevre sorunlarının temel sorumlusu, kimileri de tek çözüm yolu olarak değerlendirecektir.(Akarsu, 1994:28) Sonucu öngörülemez teknolojik ve ekonomik büyümenin eninde sonunda doğal dengeyi bozarak, çeşitli boyutlarda tahribatlara yol açması kaçınılmazdır.

Başlangıçta temel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik yapılan aletlerin gelişerek, çeşitlenmesi insanlık tarihinin ikinci dönüm noktası kabul edilen Sanayi Devrimine zemin hazırladı. Buharın sanayiye girmesiyle kol gücünün yerini makineler almaya başladı. İnsanın aklını kullanma kapasitesinin daha önce görülmemiş bir düzeye ulaşması, insanın teknolojinin tüm imkanlarını kullanarak, kitlesel üretime geçmesini beraberinde getirdi. Çevre sorunlarının ivme kazanmasında ve çevresel bozulmanın ciddi boyutlara ulaşmasında Sanayi Devrimi'nin dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür.

Bilimsel gelişmenin ve buna bağlı olarak gelişen teknolojinin insanlığa kazandırdıklarının bedeli olarak da (Duru, 1995:11) değerlendirilebilecek olan çevre sorunlarına karşı gösterilen ilk tepkilere ve ortaya çıkan toplumsal hareketlere geçmeden önce, ortaya çıkan bu reaksiyonların düşünsel arka planlarını incelemek faydalı olacaktır. Kendine has söylem alanı geliştirmiş olan çevreci hareketlerin ortaya koydukları ilke ve önerilerin doğru anlaşılabilmesi için, bu hareketlerin insan-doğa ilişkisini tarihsel ve felsefi gelişim çizgisinde nasıl şekillendirdiklerinin değerlendirilmesi elzemdir. Avrupa ve Türkiye'de ortaya çıkan çevreci hareketlerin, günümüz ekolojik krizlerini çözümlenmedeki yeterliliğinin sorgulanması bu tezin temel amaçlarından biridir. Bu hareketlerin siyasallaşma süreçlerinin karşılaştırılabilmesi için, dayandıkları felsefi temellerin ve kuramsal çerçevelerinin ortaya konulması bu çalışmanın sacayaklarından ilkinin oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle insan-doğa ilişkisinin

dönüşümü, önemli kırılma noktalarıyla birlikte tarihsel perspektif içerisinde ele alınacak, ardından ekolojik düşüncenin Batı'da ortaya çıkış süreci ve gelişimi, ekolojik düşünceye farklı boyutlarda katkı yapan bilim insanlarının çalışmaları üzerinden incelenecektir.

2. Antik Yunan Felsefesinde İnsan-Doğa İlişkisi

İlk çağlardan beri insan kendisi ve doğa ile ilişkisi üzerinde düşünmüştür. Bugün modern disiplinler içerisinde doğa felsefesi olarak kategorize edilen alanda, Antik Yunan'dan günümüze kadar birçok düşünürün insan-doğa ilişkisine dair ortaya koydukları düşünceler, çevre sorunlarına tepki olarak ortaya çıkan hareketlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda, Antik Yunan'ın iki önemli düşünürü olarak göze çarpan Platon ve Aristoteles'in insan-doğa ilişkisini nasıl ele aldıklarını orta koymak, insanı doğa karşısında nasıl konumlandıklarını anlamasına katkıda bulunacaktır.

Platon'un İdealar Kuramı olarak bilinen, akıl ve duyular arasında yaptığı ayrıma dayanan idea ve nesnelerin dünyalarının ayrı olduğu iddiası, insana diğer türlerin üstünde bir yaşam alanı tanırken, doğal dünyayı önemsenmeyecek aşağı bir alan olarak nitelendirmektedir. (Plumwood, 2017:149) Platon'un insan-doğa ilişkisini öncelik-ikincilik çerçevesinde değerlendirmesi, "doğaya hakim olan insan" anlayışına zemin hazırlamıştır.

Aristoteles'in evren tasarımı, ideaları öne alan Platon anlayışından önemli ölçüde farklılık göstermekle birlikte, Aristoteles de Platon gibi insana ayrı bir özellik atfetmiştir. Aristoteles'in evreni ve içindeki varlıkları sınıflandırması, basitten karmaşığa doğru gitmekte ve "en alta yer alan hareketsiz maddeden çıkarak, bitkilere, süngerlere, deniz anası ve yumuşakçalara kadar yükselmekte, en üstte memeliler ve insan ile son bulmaktaydı" (Ronan, 2003:111) Aristoteles'in bilim sınıflandırmasına getirdiği bu açılımın, Orta Çağ'da ve İslam dünyasında oldukça ilgi görmesinin yanında; insanın, Tanrının düzenli ve ölçülü bir biçimde yarattığı evrende birbirine hiyerarşik biçimde bağlanmış bir dizi (Ünder, 1996:80) varlığın arasında yerini aldığı Varlıklar Zinciri(Taylor,2017:11) vurgu yapması açısından önemlidir.

İlk Çağ'da insan-doğa ilişkisi genel anlamda salt doğayı odağına alan, metafizik sistemlerin doğaya ilişkin açıklamalarından oluşur. Sokrates'in İlk Çağ düşünürlerinden farklı olarak merkeze doğayı değil, insan yaşamını koyarak, doğa felsefesindeki salt doğacı anlayışa karşı çıkması, insan-doğa ilişkisinin dönüşüm süreci açısından önemlidir.

Toparlanacak olursa; Platon ve Aristoteles başta olmak üzere insan-doğa ilişkisini ele alan Antik Yunan filozoflarının ortaya koydukları düşüncelerde, doğa insan karşısında ikincileştirilmiş, insan evrenin tek ve üstün sahibi ve öznesi olarak konumlandırılmıştır. İlerde bahsedileceği gibi, daha önce insandan bağımsız olarak algılanan doğa, sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle birlikte insana bağımlı, insanın yönettiği bir araca dönüşecektir. Bu bağlamda Platon ve Aristoteles'in insanı doğa karşısında öncelemeleri, insanın doğaya müdahalede bulunma yeteneğini geliştirerek, doğaya tahakküm kurmasının felsefi-metafizik zeminini oluşturduğu söylenebilir.

3. Mekanik Evren Anlayışı ve Aydınlanma Döneminde İnsan-Doğa İlişkisi

İnsan-doğa ilişkisinin kavranış biçimlerini etkileyen iki önemli kırılma noktası vardır. Bunlardan ilki, Orta Çağ'a hakim olan "Varlık Zinciri" düşüncesini derinden sarsan Mekanik Evren Anlayışıdır. Bu yeni anlayışın ortaya çıkmasında kuşkusuz Newton mekaniğinin bilimde yükselmesine bağlı olarak, doğanın matematik bir düzenlilik içinde değerlendirilmeye başlanması etkili olmuştur. Bu yeni evren tasavvurunda, evren parçalara bölünmüş bir bütün (Aslanoğlu, 1994:39) olarak tanımlanır. Buna göre bütünü, yani evrenin işleyişi parçalara bölünerek anlaşılabilir.

Dünyanın parçalara bölünmüş bir sistem olduğu fikrine dayanan bu düşünce sisteminin arka planında Descartes'la birlikte Bacon ve Newton gibi düşünürler olsa da, bu çalışmada Descartes'ın görüşlerinin daha detaylı ortaya konması, insan-doğa ilişkisinin dönüşümünü anlamak açısından faydalı olacaktır.

Descartes'ın insan aklına yüksek önem atfetmesi ve insanın akli kullanarak doğanın egemeni ve hakimi olacağı düşüncesi, günümüz uygarlığının dünya anlayışına zemin hazırlaması açısından önemlidir. Aydınlanma Çağı'nın doğayı Tanrıdan bağımsız, kendi içinde kapalı bir sistem olarak ele alan anlayışı modernitenin temellerini hazırlamıştır.

Aydınlanma Çağı'nın getirisi olan rasyonel aklın, insanın doğaya tahakküm kurmasında aracı rolü üstlenmesiyle, doğa-insan ilişkisindeki denge, insanı merkeze alan yaklaşımlar lehine bozulmuştur. Bu çerçevede insan-doğa ilişkisi ekseninde, insana verilen görev değişmiş, insan "doğanın efendisi ve sahibi" olma rolüne (Plumwood, 2017:150) soyunmuştur.

Bowler, evren anlayışındaki bu dönüşümü "Bir zamanlar doğa gizli yapısal güçlere sahip organik bir bütün olarak görülüyorken, şimdi insanın istediği gibi oynayabileceği bir saat mekanizmasının parçasından ibaret bir sistem haline gelmiştir" (Bowler, 2001:103) diye özetler.

Önceleri besleyici, merhametli, müşfik ana şeklinde tahayyül edilen doğa; ataerkilliğin kadın üzerinde güç sahibi olmasıyla doğa anlayışını da değiştirmiştir. Burdan hareketle kadın ile doğa arasında kurulan bağın çok eskiye dayandığı söylenebilir. Kadın ile doğanın bu denli özdeşleştirilmesi feminizm ve ekoloji arasında gittikçe belirginleşen akrabalığın (Capra, 1992:39) dayanağıdır.

Bacon'un da düşüncelerinde, ayyuka çıkan "doğaya egemen olma" tutkusu doğayı, 'hizmete mecbur edilmesi gereken' dizgin altına alınan bir köle anlayışı (Capra, 1992:39) şeklinde tezahür ettiğini de burada ifade etmek gerekir.

Descartes'm insan-doğa ilişkisi ekseninde ortaya koyduğu düşüncelerin üzerinde durmak ilerleyen bölümlerde ele alınacak ekolojik hareketlerin dönüşen doğa algısından nasıl etkilendiklerinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Descartes'in insanın doğaya egemen olma yöntemi olarak akli göstermesi neticesinde insanın doğa üzerinde tahakküm kurması bir anlamda meşruiyet kazanmıştır ve akla biçilen yeni rol (Plumwood, 2017:150) "ölüm yada yaşam sayesinde doğal dünyadan kurtulmak yada onun üzerinde yükselmek yerine, insanın doğa üzerinde iktidar kullanmasına imkan sağlamaktır."

Modern felsefenin kurucusu olarak da görülen Descartes'm zihin-beden ikiliği olarak adlandırılan, madde ve ruh ayrımına bağlı olarak oraya koyduğu düalist dünya anlayışı, ruh sahibi insanı, ruhtan mahrum doğaya yabancı kılar. Descartes'in "Düşünüyorum, öyleyse varım" (Cogito ergo sum) önermesi zihin-beden ayrımının, zihin ile madde arasındaki bölünmenin en net ve çarpıcı ifadesidir. Descartes'ta insan ve doğanın bu denli keskin hatlarla ayrılması ve doğanın hakim ve ya sahip olunacak bir şey olarak kavranması bilimsel bilginin "insanı doğanın efendisi ve sahibi"(Cevzici, 2016:155) yapma amacı için araçsallaştırarak, bu araçsal tavrın yüceltilmesi ekolojik krizin felsefi-metafizik arka planını araştıran yazarlarca, insanın doğayı ve diğer canlıları sömürmesinden sorumlu tutulmaktadır.²

Aydınlanma düşüncesinin rasyonel akılcılığı yücelterek, merkeze insanı koyan mekanistik bir dünya görüşü geliştirmesi, insanı çevresi üzerine tahakküm kuran egemen bir güç olarak tasarlamıştır. 19.yy'da insan-doğa ve toplum ilişkisindeki dönüşümü, organik doğa anlayışından mekanik doğa anlayışına geçiş şeklinde özetlemek mümkündür.

Aydınlanma düşüncesinden önce hakim olan besleyici ve müşfik bir doğa imgesi, Bacon, Newton, Descartes gibi rasyonalist akılcı düşünürlerin yazılarıyla radikal bir şekilde dönüşmüştür. Bu dönemde başlayan doğaya egemen olma tutkusu, sanayi devriminin etkisiyle doğayı sömürme tutkusuna evrilmiştir. (Akarsu, 1994:31)

Yeşil düşüncenin de önemli kabullerinden biri, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün kökenlerini Aydınlanma felsefesinin temelini oluşturan düalizm ve mekanistik evren anlayışında aramak gerektiğidir.³ Sezgisel bilgelik

² 19. yy.da sadece fizik, kimya, biyoloji gibi bilimleri tesir altına almakla kalmayan, sosyal bilimlere de büyük ölçüde şekillendiren mekanistik evren anlayışının, insanlığın doğaya yönelik tavrını kuvvetli şekilde etkilemesi, çevre sorunlarının esas sebebi olarak görülmektedir. Benzer tespitleri yapan yazarlar için bakınız. Birinci Dipnot:Fritjof Capra, Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, İkinci Dipnot: Hasan Yaylı, Mekanik Düşünceden Ekolojik Düşünceye: Yeni Bir İnsan-Doğa İlişkisi Tasarımının Doğuşu

³ Aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle insanın doğa üzerinde giderek artan şekilde tahakküm kurması yeryüzünde yıkıcı değişimlere, insanlığın ve diğer canlıların yaşamını tehdit eden boyutlara varan tahribata neden olmuştur. Bu dönüşüm toprak, hava, su, canlılar ve iklimi olumsuz etkilemekle kalmamış, insanın doğa üzerindeki tahribatı

karşısında rasyonel bilgiyi (Capra, 1992:36) yücelten, doğal kaynakların ve çevrenin sömürülmesini meşrulaştıran bu anlayışı, Capra modern toplumun bunalım ve çözümlerinden sorumlu tutmaktadır.

4. Ekolojik Düşüncenin İnsan-Doğa İlişkisi Üzerindeki Etkisi

Ekolojik Düşünce nasıl ortaya çıkmıştır? Ekolojik Düşüncenin tarihsel ve düşünsel kaynakları nelerdir? Ortaya çıktığı gündün bugüne kadar hakim ideolojilerden ve siyasi düşünce akımlarından nasıl etkilenmiştir?

Çalışmanın bu kısmında; çevre düşüncesinin oluşumunda etkili olan gelişmelere ve ekolojik düşünceye katkı sağlayan düşünürlerin, çevre hareketlerine kaynaklık eden görüşlerine değinilecektir.

Ekolojik dünya görüşünün oluşmasında, bir taraftan Aydınlanma döneminin şekillendirdiği büyüme fikrinin yol açtığı iktisadi ve siyasi gelişmeler diğer taraftan modernitenin ortaya çıkardığı sorunlara karşı oluşan tepkiler etkili olmuştur. Literatürde ekolojik düşüncenin ortaya çıkmasında; Amerika ve İngiltere’de ilk örneklerine rastlanan doğa korumacılığa, sanayileşmenin neden olduğu kirliliğin yarattığı ekolojik duyarlılığa, 19. yüzyılda insan-doğa-toplum ilişkisine ket vuran moderniteye tepki olarak ortaya çıkan Romantizm’e ve ekolojik bilimsel çalışmalara dayanan ilk çevre hareketlerine vurgu yapılır.

5. Ekolojik Hareketlere Zemin Hazırlayan Felsefi Düşünceler ve Bilimsel Çalışmalar

Rönesans, reform ve coğrafi keşiflerin iktisadi hayata yansımaları sonucunda 17. ve 18. yüzyılda; dış ticarete önem vererek, zenginliğin ülkeye giren değerli madenlerle bilhassa altın stokunu artırmakla mümkün olacağını savunan Merkantilizm akımı etkili olmuştur. Merkantilistlerin bir ülkenin zenginliğinin başka bir ülkenin fakirleşmesine bağlayan anlayışları (Görmez, 2015:72) Fizyokratlar adı verilen karşı bir akımın tepkisiyle karşılaşmıştır. Fizyokratlar, altın ve madenler aracılığı ile başka ülkelerin sömürülmesini meşru kılan anlayışı eleştirerek, toprağı zenginliğin asıl kaynağı olarak görürler. Ticaretin aşırı boyutlara varması, doğada var olan düzeni bozduğu gerekçesiyle Fizyokratlar tarafından eleştirilmiştir. Bu boyutuyla Fizyokratların doğadaki dengeyi savunan bakış açılarının, ekolojik düşünceye katkıda bulunduğu söylenebilir.

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan bir düşünür olarak Thomas Malthus’u göstermek mümkündür. Malthus’un Nüfus Teorisi olarak bilinen, nüfusun geometrik artmasına karşılık, besinin aritmetik artış göstermesine bağlı olarak insanlığın açlıkla karşı karşıya kalacağı öngörüsünde bulunduğu görüşlerine ilerde değinilecektir. Burada belirtilmesi gereken Malthus’tan önce Merkantilistler zenginliğin kaynağı olarak altını, Fizyokratlar toprağı görmekle beraber her iki görüşte de kaynak sonsuz ya da sınırsız olarak düşünülmekteydi.

Malthus’un her iki akımdan farklı olarak doğal kaynakların sınırlı olduğunu ortaya koyan görüşleri (Görmez, 2015:73) ekolojik düşüncenin gelişimine katkıda bulurken, “hayatta kalmak için mücadele”(Capra, 2014:122) fikri ile ekolojik düşünceden ayrılmaktadır.

Ekolojik Düşünceye katkı sağlayan bir başka isim Charles Darwin’dir. Malthus’un mücadele edenin hayatta kalacağı yönündeki görüşlerinden etkilenecek, 1859’da yayınlanan Türlerin Kökeni kitabında, doğada genetik olarak güçlü karakterler kazananın çevreye uyum sağlayacağı, güçlü olmayanın doğal ayıklamaya tabi olacağını ileri süren Charles Darwin’in ekoloji düşüncesine yaptığı katkı; tabiattaki bütün canlıların doğayla ve birbirleriyle olan dengeli ilişkisini ortaya koymasındır.

Charles Darwin, Descartes’ın aklı yücelten anlayışına dayanan ve doğanın parçalara ayrılmak suretiyle denetlenebilirliğine vurgu yapan Aydınlanmacı düşünürleri, varlık zinciri fikrinden kurtulamamakla eleştirir. Türlerin sabitliği imasında bulunan varlık zinciri fikrine alternatif olarak sunduğu Evrim Kuramı ile türlerin genetik olarak statik olmadığını, organizmanın soy hattının zaman içerisindeki kademeli değişimini vurgular. Türlerin Kökeni kitabının yayınlanması devasa patlamanın adeta ilk kıvılcımından ibarettir. Darwin’in ortaya attığı Evrim Kuramı genetiğin ve evrimsel biyolojinin sınırlarını aşarak etkileri bilim, felsefe, ekonomi gibi alanlarda da görülmekle birlikte, Evrim Kuramı’nın, mekanistik evren anlayışının parçalanabilir doğa algısını derinden sarsarak, türlerin oluşumunda çevrenin etkisini ve doğanın sürekli bir değişim içinde olduğunu vurgulaması bu çalışma için önemlidir.

uygarlıkların yıkılmasına kadar varmıştır. İnsan-doğa ilişkisinin tarihsel perspektifini, ekolojik tarihsel yaklaşımla ele alan bir çalışma için bakınız. Yeşil ve Siyaset (2017) içinde Ümit Şahin, Yeşil Düşünce.

Bilimsel bir kuram oluşmadan önce birçok bilim insanı doğayı gözlemler, hipotezler kurarak, deneysel çıkarımlarda bulunarak kuramın ilkelerinin oluşmasına katkıda bulunur. Daha sonra bu ilkeler bir araya getirilerek, kuramsal bir açıklama ile ortaya konur. Evrim Kuramı'nın gelişimi de bu şekilde olmuştur. Darwin'den önce de birçok bilim insanı sistematik gözlemler ile benzer sonuçlara varmıştır. Darwin'i diğerlerinden ayıran ve Evrim'i adıyla özdeşleştiren fark ise, Darwin'in farklı kaynaklardan elde ettiği sistematik gözlemleri bir araya getirerek kuramsal bir çerçeve oluşturmasıdır.

Evrim düşüncesi Darwin ile başlamamış olmakla beraber⁴ Darwin'in türlerdeki değişikliklerin meydana gelmesini 'hayatta kalma mücadelesi' ile 'doğal ayıklanma' unsuruna bağlaması, vurgu yaptığı faktörlerin, doğa bilimlerinde olduğu kadar toplumsal ve sosyal bilimlerdeki yansımalarının birbirinden farklı düşünce tarzlarına ilham vermesi açısından dikkat çekicidir.

Darwin türlerin değişime uyum sağlamasını 'hayatta kalma mücadelesi' ve 'doğal ayıklanma' ile açıklarken İngiliz İktisatçı Malthus'un 1798 tarihli Toplum Yasası Üzerine Bir Deneme isimli çalışmasından ilham almıştır. Malthus Nüfus Teorisi olarak bilinen yaklaşımında; dünyadaki besin kaynaklarının aritmetik, nüfusun ise geometrik bir hızla arttığını, bu durumun artan dünya nüfusunu besin kıtlığı ve açlıkla karşı karşıya bırakacağı öngörüsünde bulunur. Ünder, Malthus'a göre sonsuz ilerlemenin hayal olduğunu belirtir. (Ünder, 1996:91)

Malthus'un ekolojik düşünceye sağladığı katkılardan daha önce bahsedilmişti. Burada tekrar değinilmesinin sebebi, nüfus artışı ile besin arasında kurduğu ilişkinin Darwin'in doğal ayıklama ilkesine esin vermiş olmasıdır.⁵

Evrim Kuramı ile insan doğal evrimin ürünü olarak görüldüğünden insanı izole edilmiş bir forma sokarak doğadan ayıran ekollerini derinden sarsmıştır. Evrim Kuramı özünde barındırdığı süreklilik ile yeryüzünde yaşayan canlıları birbirine bağlar ve insanla diğer canlılar arasında akrabalık kurar. Evrim Kuramı'nın doğanın nasıl işlediğine ilişkin sağladığı açılım, çevreci hareketlerin insan-doğa ilişkisini ele alış biçimlerini etkilemesi açısından da önem arz eder.

Doğal ayıklama teorisinin ortaya attığı yaşamı, 'güçlü olanın hayatta kaldığı bir mücadele' olarak gören anlayışı 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan 'siyaset, biyoloji, felsefe ve sosyal bilimlerin iç içe geçmiş ilişkiler yumağı'(Dipnotu eklemeyi unutm!) olarak değerlendirilen Sosyal Darwinizm'de yansımalarını bulmak mümkündür.

Evrim Kuramı'nın yansımaları Sosyal Darwinizm'le sınırlı kalmamış, Darwin toplumsal yaşama ilişkin görüşleriyle bazı anarşist düşünürleri de etkilemiştir. Evrimin özünü oluşturan 'hayatta kalma mücadelesi'nin yerine 'karşılıklı yardımlaşma' kavramını geliştiren Kropotkin de Darwin'in Türlerin Kökeni kitabından ilham alan düşünürler arasında sayılabilir. Kropotkin, ilerde değinilecek olan ekolojik hareketlerden Toplumsal Ekolojinin teorisini Murray Bookchin'in düşünceleri üzerinde etkili olması bakımından önemlidir.

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan bilim insanları arasında ekoloji terimini ilk kez tanımlayarak literatüre kazandıran Ernst Haeckel'in kuşkusuz ayrı bir yeri vardır. Ernst Haeckel'in de Evrim Kuramı'ndan etkilendiğini de burada belirtmek gerekir.⁶ Haeckel'in ekolojiji organizmaların çevre ile kurdukları ilişkileri inceleyen bilim dalı olarak açıklaması ekolojinin bilim dünyasında kabul görebilmesini, gelişmesinin temellerini atmıştır. Haeckel türlerin evriminde

⁴ Evrim Kuramı'nın kurucusu Charles Darwin olarak kabul edilse de, kendisinden önceki bilim adamları tarafından da evrime atıf yapan çıkarımlar dile getirilmiştir. Örneğin Lamarck türlerin uzun yıllar içinde birbirine dönüşüp, değişmesinde "ortama uyma" ve "organların kullanılıp kullanılmaması" gibi faktörlerin etkili olduğunu ileri sürmüştür. Hatta Darwin'in, Türlerin Kökeni adlı kitabını, muhtemel tepkilerden çekindiği için yayınlamakta tereddüt ettiği, ancak Alfred Russel Wallace'ın kendisine benzer bir şekilde doğal ayıklanma teorisi geliştirdiğini öğrendikten sonra yayınlamaya karar verdiği iddia edilir. Bakınız: Cem Kamözüt (2009) Doğal Seçilim Yasasının Bulunuşu: Darwin ve Wallace'ın Yaklaşımındaki Farklar.

⁵ Malthus'tan günümüze kadar teknolojik, ekonomik ve sosyal etkenlere bağlı olarak nüfus artış hızının değişmesi, kıtlık ve açlığın nüfus artışından ziyade siyasal karışıklıklar ve savaşlar nedeniyle ortaya çıkması Malthus'un Nüfus Teorisinin etkisini azaltmıştır. Bu konuda daha detaylı okuma için bakınız: Hüseyin Haşimi Güneş (2009) İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları.

⁶ Haeckel, Evrim Kuramı'nın Hristiyanlığın temel öğretilerine ters düşmesi sonucunda, ortaya yeni bir din olarak tanımladığı Monizm'i atmıştır. Monizm'e göre 'Tanrı ve doğa birdir, çünkü doğa ve madde bizzat Tanrı'nın kendisidir.' Haeckel'in oraya koyduğu doğa anlayışının detaylı okuması için bakınız. Atila Doğan(2006) Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm, s.86

insanı en son aşamaya yerleştirerek, evrimi ağaçtan çok merdivene benzeyen bir formülle (Bowler, 2001:41) izah eder.

Görmez, ekolojik düşüncenin doğuşunda modernite eleştirilerinin (Görmez, 2015:73) ayrıca önemli olduğunu belirtir. Orta Çağ'da egemen olan dünya görüşünden kopma olarak modernite, sık sık aydınlanma ve rasyonalite ile ilişkilendirilmiştir. Aydınlanma ve moderniteye yönelik eleştirinin ilk izlerini Rousseau'da görmek mümkündür. (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015:457) Rousseau'nun Batı uygarlığının ve Aydınlanma felsefesinin akli yücelten anlayışına 'içerden' yönelttiği eleştiriler sadece eşitlik ve özgürlük vurgusu yapmakla kalmamış, kendisinden sonraki felsefi akımlara esin kaynağı olmuş, özellikle de doğaya bakış açısının dönüşümünde bir kırılma noktası olarak kabul edilen Romantik felsefecilerin düşünsel zeminini hazırlamıştır.⁷

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan düşünürler arasında bir yönüyle Marx'da gösterilebilir. Marx aslında bir aydınlanma düşünürü iken, klasik aydınlanma düşünürlerinden farklı olarak moderniteye yönelttiği eleştirel bakış açısı ile doğayı diyalektik süreçle açıklama çabası (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015:457) ekolojik düşünceye sağladığı katkı bakımından dikkat çekicidir.

Capra, Marx'ın moderniteyi sorgulamasını şu şekilde ifade eder;

'Marx'a göre 'doğa insanın inorganik bedenidir, bizzat insanın kendisinden başkası doğadır ve insan doğada yaşar, o halde insan doğanın bir parçası olduğu için kendi kendisi

ile bağlantılıdır.' Fakat Marx'a göre, 19.yy kapitalizminin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan doğa-insan bölünmesi, metabolizmada 'onarılmaz bir yarılma' yaratmıştır'' (Capra, 1992:230)

Görmez, Marx'ın insanın doğadan yabancılaştırılmasına yönelik eleştirilerinin, bazılarınca "ekolojinin babası" (Görmez, 1997:72) olarak değerlendirmesine yol açtığını ifade eder.

Ekolojik düşüncenin ortaya çıkmasında moderniteyi ve materyalist toplumu sorgulayan, modernitenin yol açtığı sorunları irdeleyen, doğaya duyarlı yayınların da katkısı olmuştur. George Perkins Marsh'ın 1864'de yazdığı "Man the Nature"ın ilerlemenin, sanayiye dayalı üretimin ekolojik sistemi nasıl tehdit ettiğini ortaya koyması bakımından ekolojik düşünceye katkısı önemlidir. Duru, Matthew Arnold'un "Culture and Anarchy"(1869), William Mortis "News From Nowhere" (1891), Ebenezer Howard "Tomorrow: A Peaceful Path to Social Reform" gibi yayınları, sömürgeciliğin ve sanayileşmenin doğa üzerindeki olumsuz sonuçlarına dikkati çeken yayınlar arasında sayar. (Duru, 1995:9)

Sistem yaklaşımının geliştirilmesinin ekolojik düşünceye katkısı da burada belirtmek gerekir. Biyomedikal kökene sahip Ludwig von Bertalanffy tarafından geliştirilen bütün sistemleri kapsayan ve açıklayan (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015:458) Genel Sistem Teorisi insan-doğa ilişkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele alması ve tabiatta var olan her şeyin birbirini etkilediğini ortaya koyması açısından, ekolojik düşüncenin gelişmesinde önemlidir. Capra'ya göre sistem yaklaşımının tabiata doğrusal olmayan bütüncül bir yaklaşım geliştirmesi ekolojik bilincin özünü oluşturmuştur. (Capra, 1992:304-306)

Bilim olarak Ekolojinin kendini kabul ettirmesi, bu alanda yapılan bilimsel çalışmalarla birlikte ekolojinin temel kavramlarından biri olan "Ekosistem"nin ortaya çıkışı insanın doğada tek olmadığı, çevresindeki canlılarla dinamik bir ilişki içerisinde olduğu düşüncesi ile ekolojik hareketlere katkıda bulunmuştur. "Belli bir alanda yaşayan ve birbirleri ile sürekli etkileşim içinde olan canlılarla, cansız çevrenin oluşturduğu bir bütün" (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1995:38) olarak tanımlanan Ekosistem, insanı sistemin diğer öğelerinden ayrı ve soyutlayarak değil, sistemin bütünlüğü içinde inceler. Bu bağlamda ortaya çıkan sorunlar da içinde bulunduğu sistem ve çevreden bağımsız değil, sistemin bütünlüğü ve bağlantıları içinde değerlendirilmelidir. Ekoloji biliminin salt indirgemeci yaklaşımdan ziyade, bütüncül bir bakış açısı yakalaması, ekolojik düşünce açısından önemlidir.

⁷ Rousseau'nun Batı uygarlığının Aydınlanma düşüncesini eleştirdiği "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma" isimli çalışması daha sonra Fransız devrimcilerine ilham kaynağı olmuştur. Rousseau'nun moderniteye yönelttiği eleştiri oldukça geniş bir konu olmakla birlikte, bu çalışma açısından akli yücelterek, insanı doğadan koparan Aydınlanmacı düşünceyi sorgulaması önemlidir. Rousseau'nun burada temel argümanlarının özetlenmekle yetinildiği düşüncelerinin detaylı okuması için bakınız. "Aydınlanma ve Modernite'nin Romantik Eleştirmeni: Jean Jacques Rousseau" Ferhat Akdemir, EKEV Akademi Dergisi, Y:14(Yaz 2010)

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia (1994), İnsan ve Çevre, Cogito Dergisi, Güz, S:2 ss. 27-30.

Aslanoğlu, Rana (1994) Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi:Bursa.

Cevizci, Ahmet (2016), 17.Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları:İstanbul.

Bowler, Peter (2001) Doğanın Öyküsü, (Çev. Meltem Mater) 2.Cilt, İzdüşüm Yayınları:İstanbul.

Capra, Fritjof (1992), Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, İnsan Yayınları:İstanbul.

Duru, Bülent (1995), Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Plumwood, Val (2017), Feminizm ve Doğaya Hükmetmek, 2.Baskı, Metis Yayınları:İstanbul.

Ünder, Hasan (1996) Çevre Felsefesi-Etik ve Metafizik Görüşler, Doruk Yayınları:Ankara.

Kent Akademisi